

<https://helda.helsinki.fi>

Kansankirjailija ja talonpoikaisylioppilas : Vertaileva elämäkerta myyttejä purkamassa

Salmi-Niklander, Kirsti

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
2014

Salmi-Niklander , K 2014 , Kansankirjailija ja talonpoikaisylioppilas : Vertaileva elämäkerta myyttejä purkamassa . julkaisussa H Hakosalo , S Jalagin , M Junila & H Kurvinen (toim) , Historiallinen elämä : biografia ja historiantutkimus . Historiallinen Arkisto , Nro 141 , Vuosikerta. 2014 , Suomalaisen Kirjallisuuden Seura , Helsinki , Sivut 223-239 .

<http://hdl.handle.net/10138/328973>

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Kansankirjailija ja talonpoikaisylioppilas

Vertaileva elämäkerta myyttejä purkamassa

Kirsti Salmi-Niklander

Suomeen saapui 1880-luvulla monia uusia aatteita kuten naisasialiike, liberalismi, sosialismi ja kehitysoppi, jotka synnyttivät kiivasta keskustelua sekä sivistyneistön piirissä että raittius- ja nuorisoseuroissa. Paneudun artikkelissani kahden 1860-luvulla syntyneen nuoren maalaismiehen, Kalle Eskolan (1865–1938) ja Pekka Hartikaisen (1860–1889) elämänvaiheisiin ja kirjalliseen toimintaan. Molempien ratkaisevat avainkokemukset ajoittuivat 1880-luvulle, ja he osallistuivat aktiivisesti sen virtauksiin: Kalle Eskola maaseudun kyläyhteisöissä, Pekka Hartikainen Helsingin sivistyneistöpiireissä.

Kalle Eskola ja Pekka Hartikainen olivat lähtöisin vaatimattomista oloista maaseudulta ja osoittivat nuorena kirjallista lahjakkuutta ja opinhalua. Heidän elämänkohtalonsa muotoutuivat kuitenkin hyvin erilaisiksi. Rantasalmelainen Pekka Hartikainen pääsi varakkaan suojelijan tuella oppikouluun ja yliopistoon. Hän oli toveripiirinsä keskushahmo ja kirjallinen lupaus, mutta alkoholi ja velkaantuminen veivät hänet rappiolle ja varhaiseen kuolemaan. Jokioisilla syntyneen torpparin pojan Kalle Eskolan (aik. Kaarlo Sälli) opinnot jäivät kansakouluun, mutta hän kirjoitti jo nuorena sanomalehtiin ja osallistui järjestötoimintaan. Sotapalveluksen jälkeen hänestä tuli talollinen ja suuren perheen isä Rengossa. Nuoruuden kirjalliset harrastukset jäivät kuitenkin syrjään.

Kalle Eskolan ja Pekka Hartikaisen erilaiset elämäntarinat konkretisoituvat muistokirjoituksissa, jotka julkaistiin sanomalehdissä pian heidän kuolemansa jälkeen. Pekka Hartikaisen muistokirjoitus ja kuvaus vaatimattomista hautajaisista ilmestyivät pikku-uutisina *Wiipurin Sanomissa* 29.9. ja 3.10.1889.¹ Kirjoittaja on todennäköisesti Matti Kurikka, Pekka Hartikaisen opiskelutoveri, joka toimi tuolloin *Wiipurin Sanomien* päätoimittajana. Hän piti hautajaisissa muistopuheen, jossa luonnehti Pekka Hartikaista Helsingin yliopiston ”viimeiseksi sarkatakiksi”. Lahjakkaan ja suosituksen nuoren miehen turmioksi koituivat ”toverikekkerit” ja osakunnan avokätinen vippikassa. Hartikainen päätyi lopulta Viipuriin, missä hän avusti viimeiset vuotensa sanomalehtiä ja vietti ”säännötöntä elämää”, kunnes keuhkotauti vei hänet hautaan.²

Tunnelma oli hyvin toisenlainen Kalle Eskolan hautajaisissa vuonna 1938 Rengon vanhalla kirkkomaalla. Saattoväkeä oli runsaasti, niin perhettä ja sukua kuin pitäjän silmäätekeviäkin.³ Entinen armeijatoveri, kapteeni Anton Mattila toi muistopuheessa esiin vainajan kirjalliset harastukset, mutta erityisesti Venäjällä mallikelpoisesti suoritettua asevelvollisuutta, jonka perusteella hänet oli ylennetty aliupseeriksi. Mattila väritti muistopuheessaan Eskolan asevelvollisuusajan vaihteita kertoen, että Eskola olisi ollut sotaharjoituksissa ”Mustanmeren rannalla”. Todellisuudessa nämä harjoitukset sijoittuivat Pietarin lähelle Krasnoje Seloon, joka sekin oli renkolaispojalle suuri seikkailu.

Kalle Eskolan ja Pekka Hartikaisen elämänvaiheiden ja kirjallisen toiminnan vertailu valaisee sivistyneistön ja rahvaan välistä rajaa 1800-luvun Suomessa: tämä raja oli samalla kertaa sekä veteen piirretty viiva että terävä kuin veitsen viilto. Sen ylittäneellä ei enää ollut paluuta, kuten Pekka Hartikaisen kohtalo osoittaa. Eskola ja Hartikainen edustavat kahta Suomen 1800-luvun lopun kulttuurielämän tyyppistä hahmoa, joita käsiteltiin myös ajan kaunokirjallisuudessa: kansankirjailijaa ja talonpoikaisylloppilasta. Talonpoikaisylloppilas oli tyyppinen hahmo skandinaavisessa naturalistisessa kirjallisuudessa, mutta Suomessa

1 Lyhennettynä sama muistokirjoitus ilmestyi ainakin *Uudessa Suomettaressa* (1.10.1889) ja *Waasan lehdessä* (5.10.1889).

2 *Wiipurin Sanomat* 29.9. ja 3.10.1889.

3 Lehtileike kuuluu Kalle Eskolan henkilöarkistoon Kirjallisuusarkistossa. Lehden nimeä ei mainita.

vaatimattomista oloista lähtenyt ylioppilas kytkeytyi vahvasti fennomaaniseen liikkeen kulttuuri- ja sivistysohjelmaan.⁴ 1800-luvun lopun realistisessa kirjallisuudessa esiintyi myös rappiolle ajautuneita ylioppilaita, jotka kytkeytyivät dekadenssi-kirjallisuuden teemoihin.⁵

Kalle Eskolan esikuvia olivat kansankirjailijat, erityisesti Pietari Päivärinta, joka oli julkaissut esikoisteoksensa *Elämäni* vuonna 1877. Elettiin kansankirjailijoiden kulta-aikaa, ja aikalaiskritiikki arvioi suopeasti Päivärinnan teoksia. Ne olivat suuria myyntimenestyksiä, ja niitä ruot-sinnettiin. Päivärinnan ohella tunnetuimpia kansankirjailijoita olivat Heikki Meriläinen ja Kauppi-Heikki.⁶ Kirjailijanuralle päässeiden kansankirjailijoiden ohella oli paljon itseoppineita kirjoittajia, jotka lähettivät käsikirjoituksiaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle ja julkaisivat kirjoituksiaan sanomalehdissä. Itseoppineiden kirjoittajien tutkimus on käynnistynyt 2000-luvulla, ja Kalle Eskolan arkistoaineistot on saatu Kirjallisuusarkiston kokoelmiin näiden hankkeiden yhteydessä.⁷

Pekka Hartikaisen elämää olen käsitellyt jo aiemmin artikkelissa ”Menetetty sankaruus”, jossa vertailukohteena on sisällissodan loppuvaiheessa surmattu työläiskirjailija Kasperi Tantt (1886–1918).⁸ Pekka Hartikaisen ja Kalle Eskolan elämäntarinoiden vertailu nostaa esille uusia kysymyksiä: Mitkä tekijät johdattivat näiden nuorten miesten elämänkohtalot eri suuntiin? Miten elämän käännekohtat tulevat esille heidän elämäänsä käsittelevässä lähdeaineistossa?

Merkittävin ero Pekka Hartikaisen ja Kalle Eskolan elämäkerrallisissa aineistoissa on se, että Kalle Eskola on itse tuottanut suurimman osan siitä aineistosta, jonka avulla hänen elämäntarinaansa voidaan rakentaa. Pekka Hartikainen taas ei ole jättänyt jälkeensä juuri ollenkaan omaelämäkerrallista aineistoa, jossa hän reflektoisi elämänsä vaiheita. Sen sijaan hänen ystävänsä ja ikätoverinsa kertoivat hänen elämäntarinaansa sekä heti hänen kuolemansa jälkeen että vuosikymmeniä myöhemmin.

4 Lappalainen 2000, 168.

5 Lappalainen 2000, 170–177; Molarius 1996; Rojola 2011.

6 Lappalainen 2000, 50–56; Lassila 2008, 107–210; Kurki 2002.

7 Makkonen 2002; Kuismin 2010; Kauranen 2007; Kauranen 2009.

8 Salmi-Niklander 2010.

Kalle Eskolan omaelämäkerrallisista aineistoista rakentuu elämäntarina (*life story*). Charlotte Linde lukee elämäntarinaaan kuuluviksi kaikki kertomukset sekä niihin liittyvät kommentit ja selitykset, jotka yksilö kertoo elämänsä aikana. Näiden kertomusten päähenkilö on kertoja itse, ja niille on tyypillistä vahva kerrottavuus ja toistettavuus.⁹ Pekka Hartikaisen elämäntarina on jaettu ja muiden kertoma, mutta sekin rakentuu monista, osittain keskenään ristiriitaisista kertomuksista ja niiden kommenteista. Charlotte Linde käsittelee elämäntarinaa suullisen kerronnan muotona, kun taas omaelämäkerta (*autobiography*) on kirjallisen kerronnan laji.¹⁰ Suullisen ja kirjallisen vastakkain asettaminen ei kuitenkaan mielestäni ole tarpeen elämäkerrallisen kerronnan tutkimuksessa. Kirjallisessa muodossa säilyneisiin teksteihin sisältyy jälkiä suullisesti kerrotuista tarinoista, ja 1800-luvun tutkijalle nämä kirjalliset tarinat ovat ainoa käytettävissä oleva lähde.

On houkuttelevaa lukea historiallisena totuutena niitä tarinoita, joita Pekka Hartikainen ja Kalle Eskola kirjoittivat itsestään ja joita muut kirjoittivat heistä. Näihin tulkintaprosesseihin voi kuitenkin ottaa kriittistä etäisyyttä analysoimalla niitä keinoja, joilla myyttejä rakennetaan ja kokemuksia muokataan fiktioksi. Jean Peneffin mukaan myytit luovat kehyksiä, joiden avulla yksilöt tulkitsevat sekä omaa henkilöhistoriaansa että muiden ihmisten elämäntarinoita. Elämäkertojen myyttiset kehykset ovat tavallisia erityisesti sellaisissa yhteiskunnissa, jotka käyvät läpi voimakkaita muutosprosesseja. Esimerkkeinä elämäkertojen tyypillisistä myyttisistä aineksista ja malleista Peneff tarkastelee *self-made man* -tarinoita sekä onnettomaan ja köyhään lapsuuteen liittyviä kertomuksia.¹¹ Myös Eskolan ja Hartikaisen elämäntarinoissa on havaittavissa myyttisiä aineksia, jotka liittyvät talonpoikaisylöppilaan ja kansankirjailijan hahmoihin.

9 Linde 1993, 21.

10 Linde 1993, 37–43. Linde asettaa vastakkain ”merkkihenkilöiden” julkaistut omaelämäkerrat ja suullisesti kerrotut elämäntarinat. Monet 1800–1900-luvun työläiset ja maalaisihmiset ovat kuitenkin kirjoittaneet omaelämäkerrallisia tekstejä, vaikka näitä ei ole julkaistu painettuina.

11 Peneff 1990, 36.

Kirjallistumisen nuori kapinallinen

Pekka Hartikainen ei kirjoittanut suoraan omasta elämästään, mutta ikätoverit muistelivat hänen elämäänsä sekä heti hänen kuolemansa jälkeen että myöhemmin 1930-luvulla. Matti Waronen esitteli Pekka Hartikaisen elämän vaiheita Savo-Karjalaisen Osakunnan vuosikokouspuheessa 1890, jossa tavan mukaan muistettiin vuoden aikana edesmenneitä osakuntalaisia. Arvid Järnefeltin *Vanhempieni romaanissa* (1930) Pekka Hartikaiselle on omistettu kokonainen luku, joka on merkittäväällä tavalla rakentanut hänen jälkimainettaan. Martti Ruutu käyttää Järnefeltin romaania lähteenä Savo-Karjalaisen Osakunnan historiassa (1939), mutta hän hyödyntää myös muita lähteitä sekä osakuntalaisten muistitietoa.

Kalle Eskolan elämäntarinaa voi rakentaa hänen suurelta osin itse tuottamansa lähdeaineiston avulla. Hän kirjoitti vuodesta 1887 noin vuoteen 1920 päiväkirja-omaelämäkertaa nimeltä ”Kirjoituskirja”, jonka hänen jälkeläisensä lahjoittivat Suomalaisen Kirjallisuuden seuran kirjallisuusarkistoon vuonna 2009. Tämä teksti on jonkin verran lyhennettynä julkaistu Kaisa Kaurasen toimittamassa antologiassa *Työtä ja rakkautta* (2009).¹² Kirjallisuusarkistoon luovutetuissa aineistoissa on myös muita Eskolan kaunokirjallisia kirjoituksia ja hajanaisia päiväkirjamerkintöjä.

Kalle Eskolan ja Pekka Hartikaisen elämään liittyvissä lähdeaineistoissa hahmottuu kaksi avainkohtausta, jotka liittyvät heidän elämänsä merkittäviin käännteisiin ja kokemuksiin. Tällaiset avainkohtaukset (*key scenes*) ovat Jean Peneffin mukaan tyypillisiä köyhä lapsuus -mallia noudattaville elämäkerroille.¹³ Molemmat nuoret miehet olivat näiden avainkohtausten tapahtuessa 19-vuotiaita. Kalle Eskola kirjoitti itse oman elämänsä avainkohtauksen, kun taas Pekka Hartikaisen elämän avainkohtauksen kertoi vuosikymmeniä myöhemmin hänen nuoruudenystävänsä Arvid Järnefelt. Avainkohtaukset ovat kerrottuja ja dramatisoituja avainkokemuksia.¹⁴ Kalle Eskolan kertoma avainkohtaus oli yksilöllinen,

¹² Kauranen 2009, 136–138.

¹³ Peneff 1990, 37.

¹⁴ Karl Mannheim (1952) on määritellyt avainkokemuksen sukupolvea yhdistäväksi kokemukseksi, joka koetaan aikuisiässä. Matti Virtanen on soveltanut Mannheimin ajatuksia suomalaisiin aineistoihin tutkimuksessaan *Fennomanian perilliset* (2001).

mutta Pekka Hartikaisen elämän avainkohtaus laajeni koko hänen toveri-piirinsä yhteiseksi avainkokemukseksi.

Kalle Eskola aloittaa päiväkirja-elämäkertansa otsikolla ”Elämän muistelmia. Lapsuuden aika I”. Otsikointi viittaa siihen, että hänen tavoitteenaan on omaelämäkerran kirjoittaminen. Hän aloittaa kuvaamalla omaa syntymäänsä ulkoa päin, kaikkitietävänä kertojana:

Jokioisten kappelissa, Pellilän kylässä oli vankan töyhtölatvaisen kuusen suojassa pienoinen tölli. Siellä syntyi tämän kirjoittaja, köyhänä töllinpoikana, syyskuun 17 p:nä, vuonna 1865. Näin ensimmäisinä lapsuuteni vuosina raiwosi köyhän Suomemme armailla saloilla ankarat nälkävuodet. Moni, äärettömän moni tölliläinen joutui mieron tielle ja ihmisiä kuoli suurissa määrin nälkään.

Tällainen etäännyttävä aloitus esiintyy varsin monissa 1800-luvun itseoppineiden kirjoittajien omaelämäkerroissa, joita Anna Kuusmin on julkaissut ja tutkinut.¹⁵ Eskola jatkaa kuvaillen lapsuuttaan ja katkonaisia kansakouluopintojaan, joista hän sai päästötodistuksen vuonna 1881. Samana vuonna perusti kansakoulunopettaja Tuomo Koskinen Jokioisille nuorisoseuran. Nuori Kaarlo Sälli valittiin johtokuntaan ja käsinkirjoitetun seurallehden *Nuorison Ystävän* päätoimittajaksi ja lopulta nuorisoseuran puheenjohtajaksi. Tätä eivät Jokioisten kappalainen K. O. Mannström ja lukkari Kaarlo Snell katsoneet hyvällä: he saivat aikaan sen, että senaatti määräsi seuran lakkautettavaksi. Yksi peruste oli puheenjohtajan alaikäisyys. Kalle Eskolan muistelmien mukaan lukkari ja kappalainen myös painostivat Tuomo Koskisen muuttamaan pois Jokioisilta ja Kalle Eskolan eroamaan Kansanvalistusseuran asiamiehen tehtävistä.¹⁶ Järjestötoiminnan loppumisen jälkeen hän jäi yksinäisek-

15 Esimerkiksi Zefanias Suutarla kirjoittaa omaelämäkertansa kolmannessa persoonassa kertoen ”Vani”-pojan vaiheista. (Makkonen 2002, 98–135). Samaten räätälin vaimo Mathilda Grönqvist (s. 1862) kirjoitti kaunokirjallisesti tyylitellyn elämäkertansa kolmannessa persoonassa käyttäen itsestään nimeä ”Sofia”. Elämäkerrat on julkaistu Anna Makkosen toimittamassa antologiassa *Karheita kertomuksia* (2002), 98–135, 272–289.

16 Kansanvalistusseuran sihteeri A. A. Granfelt kertoo kirjeessään Kalle Sällille (18.6.1883), että ”eräs arvoisa kuntalainen Jokioisilta” on kirjoittanut hänelle ja toivonut herra Wigilandia Kansanvalistusseuran asiamieheksi. Granfelt pyrki sovittelemaan asiassa ja suosittelee, että molemmat toimisivat asiamiehinä ja perustaisivat pitäjään Kansanvalistusseuran haaraosaston lakkautetun ”nuorukaisseuran” tilalle.

si. Seminaarihaaveet eivät voineet toteutua varojen puutteessa, ja kylän nuorisoin leikeissä Kalle kohtasi pilkkaa: ”Kas siitä tulee nyt piispa”.¹⁷

Kun asevelvollisuus alkoi Suomessa 1883, asepalvelus avautui Kallelle uutena mahdollisuutena: ”Ehkä painava suru ei kerkiisi minua rasittamaan, kun pitää oppia sotatemppeja ynnä äkseerausta”. Hän kirjoitti tuttavalleen Turun pataljoonaan saamatta vastausta. Samoihin aikoihin hän ryhtyi *Auran*, *Keski-Suomen* ja *Hämeen Sanomien* kirjeenvaihtajaksi. ”Viholliset” kuitenkin kantelivat tästä Jokioisten kartanon isännälle, joka kutsui Kallen ja hänen isänsä puhutteluun.¹⁸ Kalle esittää kohtauksen hänen ja kartanon isännöitsijän¹⁹ vuoropuheluna, vaikka läsnä oli neljä henkeä: Kalle, hänen isänsä, kartanon isännöitsijä ja tulkki, sillä isännöitsijä ei osannut suomea:

- Oletko sinä Kalle kirjoittanut sanomalehtiin Jokioisilta?
- Olen, mutta kun kaikki mitä olen kirjoittanut, on puhdasta totta!
- Mitä sinulla on tekemistä näiden meidän asiain kanssa? Kun minä matkustan tuolla kaupungissa, niin jokainen kysyy: kuinka siellä Jokioisilla niin tehdään, tästä lähtien et enää saa kirjoittaa, jos vaan kirjoitat niin vanhempasi saavat lähteä töllistä pois.
- Minulla ei ole muuta tekemistä kuin sanomalehtiin vaan kirjoitan niistä asioista!
- Sälli saa pitää poikansa työssä ja katsoa perään, ettei se senlaisia saa enää kirjoittaa!²⁰

Tämän tapauksen jälkeen Kalle joutuikin ”sensuri-tuomion” alaiseksi: isä sulki mustepullon ja kynän lukon taakse kaappiin. Kalle ei kuitenkaan lannistunut, vaan liittyi maaliskuussa 1884 perustettuun Jokioisten raittiusseuraan ja valittiin vähän myöhemmin uudelleen perustetun nuorisoseuran kirjastonhoitajaksi. Lukeminen, kirjeet sekä ”runo- ja

¹⁷ Kauranen 2009, 141.

¹⁸ Kalle Eskolan henkilöarkistoon sisältyy lukkari Karl Snellin kirje (11.12.1883), jossa tämä syyttää Kallea parjauksesta: Kalle oli syyttänyt Snelliä tehtaalaisten lainakirjastossa Kallen ”auran” varastamisesta. Tämä viittaa mahdollisesti siihen, että Snell oli juuri kannellut Kallen *Aura*-lehdessä julkaistuista kirjoituksista.

¹⁹ Jokioisten kartanon isännöitsijä Ludvig Berndes oli tunnettu kiivaudestaan. Kauranen 2009, 260.

²⁰ Kauranen 2009, 142.

novellikokeet” toivat lohtua elämään, mitä hän kuvaa runollisin sanankäantein: ”Oi, kuinka syvälle uurtaisin sanani vartalog pääteineen tähän pienoiseen päiväkirjaani, sanani vartalog, jotka pauhaavina puhuvat ihanilta ilon hetkiltä. Ette taida käsittää miten sydämeni täristen lyö ja kuuma vereni kiehahtaapi tulikuumana, sillä näettesen, iloni hehkuva hohde omistaa minut isänmaan ystäväksi.”²¹

Kalle rohkaistui vihdoon lähettämään ”novellikokeen” *Aura*-lehden päätoimittajalle A. W. Jahnssonille, jolta sai ystävällistä, mutta tiukkaa kritiikkiä. Seuraavina vuosina hän lähetti kirjoituksiaan muun muassa *Hämeen Sanomien* päätoimittajalle, maisteri A. C. P. Lönnbohmille sekä Kansanvalistusseuran sihteerille A. A. Granfeltille, joka oli rohkaissut häntä seuratoiminnan karikkoisissa alkuvaiheissa. Kesäkuussa 1887 Kalle teki kuitenkin lopulta suuren ratkaisun ja hänet hyväksyttiin palvelukseen Hämeenlinnan tarkk’ampujapataljoonaan. Samoihin aikoihin hän osti mustakantisen vihon ja ryhtyi kirjoittamaan omaelämäkertansa.

Kalle Eskola rakentaa itsestään kuvan ”kirjallistumisen nuorena kapi-nallisena”, joka edistää yhteisössään fennomanian ja kansansivistyksen aatteita, vaikka saa osakseen pilkkaa ja vihamielisyyttä. Kirjalliset har-rastukset ja kirjeenvaihto samanhenkisten ystävien kanssa kuitenkin korottavat hänet arjen yläpuolelle. Runollisten pohdintojen vastapainona on kuvauksia markkinaretkistä, karkeista puheista ja kovasta työstä.

Hukkaan juossut elämä

Juho Pekka Hartikainen syntyi Rantasalmen Hiltulan kylässä 18.6.1861. Isä oli Erik Johan Hartikainen, joka Helsingin yliopiston matrikkelissa on määritelty talonomistajaksi (*gårdsägaren*); äiti oli 19-vuotias Fredrika Kemiläinen. Pekka Hartikaisen suojelijaksi mainittu lukkari Kemiläinen oli siis mahdollisesti sukulainen. Pekka kirjoitti ylioppilaaksi Kuopion lyseosta 1880 ja kirjoittautui Helsingin yliopistoon samana vuonna.²²

²¹ Kauranen 2009, 143.

²² Rantasalmen kirkonkirjat; Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/1853-1899/henkilo.php?id=20702> (luettu 14.2.2013); *Wiipurin Sanomien* muis-tokirjoituksessa 29.9.1889 mainitaan, että Pekan isä oli haudankaivaja, sittemmin maanviljelijä.

Matti Warosen vuosikokouspuheessa 1890 mainitaan, että Pekka oli saanut kandidaatintutkintonsa melkein valmiiksi ja oli yksi ensimmäisistä, jotka suorittivat unkarin kielen kursseja suomen kielen arvonsanaan.²³

Pekka Hartikaisen elämäntarinan avainkohtaus, ensimmäinen ”laulatusilta” Vanhalla ylioppilastalolla, on kerrottu Arvid Järnefeltin *Vanhempieni romaanissa*. Pekka nousi muutaman ryypyn jälkeen seisomaan ja kajautti rekilaulun: ”Salit kajahtelivat hyvästi. Toinen, kolmas, neljäs... seitsemäs värssy. Nuoret toverit kaikista pöydistä kurkoittivat päätään laulajaa kohden. Sekä sanat että nuotti oli kaikille tuttu. Mutta että tuo salomaiden rekilaulu nyt kajahteli näissä upeissa saleissa ja korupylvästöissä, se oli toki odottamatonta jokaiselle.”²⁴

Vanhempieni romaani on sekoitus fiktiivistä perhehistoriaa ja omaelämäkertaa: Järnefelt kuvaa vanhempiansa vaiheita jo ennen omaa syntymäänsä. Päähenkilö on lähinnä Elisabet Järnefelt, mutta näkökulma vaihtelee eri henkilöiden välillä. Järnefelt kertoo minä-muodossa ensimmäisestä tapaamisestaan Pekka Hartikaisen kanssa. Yllä mainittu laulatusilta kuvataan kuitenkin Pekan yleisön näkökulmasta kollektiivisena kokemuksena. Pekan vierailut Elisabet Järnefeltin salongissa taas kuvataan osittain ulkopuolelta tarkkaillen, osittain eläytyen Pekan tunteisiin ja kokemuksiin. Kuvatessaan äitinsä ja Pekka Hartikaisen ystävyyttä Järnefelt käyttää psykokerronnan keinoja:²⁵

Hän taisi olla kovin kiintynyt Elisabetiin ja kävi meillä joka viikko määräpäivinämme. Ehkä hän oli oikeastaan ensi kertaa joutunut tosi sivistyneen ihmisen tuttavuuteen, joka osasi hänen kieltään ja rakasti sitä. He istuivat muista erillään, Elisabet sohvassa, Pekka nojatuolissa, jonka nojaa hän ei tosin käyttänyt, vaan oli ujouttaan suorana kuin tikku, kämmenet hermostuneesti värisivät. Taas entisenä maalaispoikana, joka ei osannut sinappia syödä.²⁶

23 Savokarjalainen osakunta. Historiikkikirja 1890.

24 Järnefelt 1930, 361–363.

25 Psykokerronnasta ks. Cohn 1999/2006, 38–41.

26 Järnefelt 1930, 363.

Vaikka Järnefeltin kertomuksen fiktiiviset piirteet ovat ilmeisiä, monet historiantutkijat ovat lukeneet sitä historiallisena dokumenttina. Järnefeltin romaani on tärkeimpiä lähteitä Martti Ruudun Savo-Karjalaisen Osakunnan historiassa, jossa Pekka Hartikaista käsitellään 1880-luvun opiskelijasukupolven menetettynä lupauksena. Ruutu oli haastatellut monia Pekka Hartikaisen opiskelutovereita ja hyödynsi osakunnan pöytäkirjoja ja historiikkeja kokonaiskuvan rakentamisessa, mutta hän myös lainaa suoraan Järnefeltin kertomusta lähteenä. Ruudun tapa tulkita osakuntalaisten kollektiivisia tunteita on osuva esimerkki ilmaisutavasta, josta Dorrit Cohn on käyttänyt nimitystä elämäkerrallinen psykokerronta: ”Toveritkaan eivät voineet olla tajuamatta tämän kohtalon syvää tragiikkaa. Paljon luvannut elämä oli juossut hukkaan aivan heidän silmiensä edessä. *Pohjimmaltaan on hiljaisen itsetutkistelun sävyä* niissä lämpimissä muistosanoissa, jotka osakunnan historiikki vainajan muistolle omisti. Oliko toverien yhdyskunta, osakuntalaitoksen korkean velvoituksen mukaisesti, todella tehnyt voitavansa tukeakseen heikkoja joukossaan?”²⁷ Tällainen itsetutkiskelun sävy on kyllä luettavissa puheesta, mutta siinä esitetään myös avoimena kysymyksenä syyt Pekan sortumiselle: oliko syynä luonteen heikkous vai ”pääkaupungin monenmoiset niin avomieliselle sydämelle vaaralliset viettelykset”?

”Omaa ääntä” etsimässä

Yksi elämäkerrallisen tutkimuksen houkutuksista on tulkita tutkittavan henkilön kirjoittamat tekstit omaelämäkerrallisiksi ja etsiä niistä hänen ”omaa ääntään”. Kalle Eskolan omaelämäkerrassa kuuluu hänen ”oma äänensä”: hän on kirjoittanut sen itselleen reflektoidakseen omaa elämänsä ja rakentaakseen siitä ehyen kokonaiskuvan. Kimmokkeena kirjoittamiseen saattoi olla kritiikki, jota *Auran* päätoimittaja A. Jahnsson antoi lehden palstoilla Eskolan ”novellikokeista”: ”Kertomuksenne ovat vielä liian kypsyttömäisiä julkaistaviksi, waan antavat kuitenkin aihetta

27 Ruutu 1916–318. Kursivointi kirjoittajan.



toivoa että te, *tosielämää* tarkastamalla ja hyviä *esikuvia* noudattaen, vielä *vastaisuudessa* voitte kypsyneimpiäkin kirjoitella.”²⁸ Keski-Suomeen ja muihin painettuihin julkaisuihin lähettämissään kirjoituksissa Eskola kommentoi paikallisia tapahtumia. Käsinkirjoitetuissa seuralehdissä, jotka hän ilmeisesti kirjoitti suurimmaksi osaksi yksin, painottuvat puolestaan huumori, paikallisperinne, fantasia ja kielellä leikittely.

Kalle Eskola käyttää omaelämäkerrallisessa kerronnassaan fiktiivisen kerronnan keinoja ja etäännyty välillä tapahtumista uskonnollis-filosofiisiin pohdintoihin. Omaelämäkerta vaihtuu kuitenkin päiväkirjamuotiiinpanoiksi joulukuussa 1888, jolloin hän siirtyy imperfektistä preesenssiin:

Nyt on joulukuun loppupäivät v. 1888. Olen lomalla sotapalveluksesta vanhempaini tykönä Jokioisissa vanhassa lapsuuden kodissa. Pijan menee puoli palvelusajastani sotapalveluksessa. En vieläään ole tullut päätökseen minne menen sitte kun päätän palvelukseni siellä. Mutta siitä olen jo aikoja sitten ollut vakuutettu että enemmän kuin kolme vuotta ei minun hiljanen luonteeni viihdy levottomassa kasarmissa.

Kalle raportoi yksityiskohtaisesti sotaharjoituksista Venäjällä, mistä tuli hänen elämänsä suuri seikkailu. Syyskuussa 1889 hän palasi kotiin, missä oli edessä suuri elämänmuutos. Isä oli ostanut Kallelle maatilan Rengosta Kuittilan kylästä. Samalla vaihtui sukunimi uuden tilan mukaisesti Eskolaksi. Isä saattoi hänet uuteen kotiin 25-vuotissyntymäpäivänä 17.9.1890 sanoen ”Tee ahkeraan työtä, turvaa Jumalaan – saat jäädä tähän onneasi koittamaan.”²⁹

Kallen elämässä alkoi työteliäs aika, ja hän alkoi etsiä puolisoa. Marraskuussa 1891 hän tutustui iltahuveissa Klemolan talon tyttäreeseen Edla Prehtiin, kuulutukset otettiin loppiaisen jälkeen ja heidät vihittiin huh-tikuussa 1892. Helmikuussa 1893 syntyi perheen esikoinen Ida, mutta

²⁸ Kauranen 2009, 146. Sanomalehtiin lähetettyjen kirjoitusten julkinen kommentointi oli tavallinen käytäntö 1800-luvulla. Stark 2011.

²⁹ Kauranen 2009, 158.

iloa seurasivat kovat koettelemukset: Edla sairastui synnytyksen jälkeiseen masennukseen tai psykoosiin ja vietiin Lapinlahden sairaalaan. Kalle tilittää päiväkirjaan epätoivon tunteitaan:

On heinäkuun 3:s päivä 1893. Waimoni on toista kuukautta maannut poissa kotoa enkä ole saanut mitään tietoa onko hän parantumisiin päin, vai ainako hän hourailee vielä, ainako on hänen järkensä walo sammuksissa. Silmäini edessä tuhlaavat vieraat henkilöt joka taholla mitä kovalla hiellä ja vaivalla olen kokoon haalinut ja yhtä pitäisi minun toimittaa ja tukkia sen seitsemää tarvetta ja vajautta.

Kallen ahdistusta lisäsi se, että Edlan perhe epäsuorasti syytti häntä vaimon sairaudesta. Lopulta Edla toipui, ja perheeseen ilmaantui nopeaan tahtiin lisää jälkikasvua. Kaikkiaan lapsia siunaantui yksitoista, jotka yhtä lukuun ottamatta elivät aikuisiksi. Kalle maksoi talonvelkaa ja hänelle uskottiin luottamustehtäviä: vuodesta 1896 hän hoiti kunnallis-, holhous- ja terveydenhoitolautakunnan puheenjohtajan tehtäviä. Tämän jälkeen päiväkirjamerkinnot harvenevat: Kalle Eskola kommentoi muutamaman vuoden välein lyhyesti luottamustehtäviään ja historiallisia tapahtumia. Kaunokirjoitusharjoituksille omistettuun vihkoon hän kirjoitti myös joitakin päiväkirjamuistiinpanoja, joissa raportoi tunnollisesti säättä ja vuodentuloa. Vuodelta 1904 on kuitenkin peräisin henkilökohdaisempi muistiinpano otsikolla ”Elämän taistelua!”:

Nyt on tammikuun 25 päivä v. 1904. Neljästoista vuosi on kulumassa, kuin olen täällä Kivikalliossani taistellut elämästä ja toimeentulostani lisääntyvän rakkaan perheen kanssa. Tilani otin vastaan 4 000 Suomen markan velassa, mutta nyt minulla on muutamaman päivän päästä velaton oma taloni. Tuhansia hikihelmiä olen saanut hikoilla tämän turpeemme parempaan kuntoon saamiseksi ja tuhansia markkasia menettää maiden perkaamiseen, irtaimiston hankintaan, ja rakennusten korjuuseen. Jospa Luoja olisi eteenkin päin minun onneani ohjaamassa, näissä maallisissakin ansioissani ja askareissani, että voisimme lapsukaisemme kasvattaa kunnon

kansalaisiksi ja Jumalata pelkääviksi kristillisiksi ihmisiksi ja että itsekin lähenisin rukouksella ja luottavalla uskolla yhä lähemmäksi Häntä syntivelkani maksajata, niin mitä enää kaipaisinkaan. Oi, silloin minulla olisi jo kaikki kaikessa!³⁰

Pekka Hartikaisen ”oman äänen” jäljittäminen on huomattavasti hankalampaa. Osakunta-albumeissa ilmestyneet kaunokirjalliset kertomukset eivät ainakaan suoraan liity hänen omaan elämäänsä.³¹ Lähimmäksi Pekka Hartikaisen ”omaa ääntä” tulee *Savo-Karjalaisen* numero 4.10.1884, joka on kirjoitettu hänen käsialallaan ja josta hän pöytäkirjatietojen mukaan käytännössä yksin vastasi. Numeron kirjoitukset on osoitettu osakunnan uusille ylioppilaille, ja ne on luultavasti esitetty tervetuliaisjuhlassa. Samalla kirjoitus oli Pekka Hartikaisen eräänlainen henkinen testamentti, sillä hänen elämänsä oli jo menossa alamäkeä. Kevätlukukaudella 1885 tapahtui taloudellinen romahdus, kun hän ei pystynyt maksamaan osakunnan vippikassaan kertyneitä velkojaan, vaan ne tulivat takaaajien maksettaviksi.

Pekka Hartikaisen kirjoituksissa on vahvaa sivistyneistön ja virkamiesten arvostelua: ”Elkää halweksiko nokista kaskimiestä, niin kuin, ikävä kyllä, wielä nytkin usein saadaan nähdä. Hän ja hänen moisensa, tietäkää se hyvät herrat, ne owat juuri niitä, jotka owat elättäneet ja yhä elättävät teitä ja koko tuota suurta wirkamiesjoukkoa, jonka suurin työ on ollut päästä *wirkaan*.” Kritiikki saa välillä itseironisia sävyjä: kirjoittaja kuvaa ylioppilaita ”yhteiskunnan syöpäläisinä”, joiden unelma on ”muhamettilaisten taivas” ihanine naisineen, rypäleineen ja tulisine viineineen. ”Ja hänen todellinen elämänsä, millainen se on? Se on vaan yksi huima hutikka ja kova kohmelo sen päälle”³².

30 Oikeinkirjoitusohjeita, satuja, päiväkirjamuistiinpanoja 1895–1904. Kalle Eskolan arkisto. SKS KIA.

31 Pekka Hartikainen julkaisi kaksi kertomusta Elias Lönnrothin muistoalbumissa 1882 sekä yhden kertomuksen Savo-Karjalaisen Osakunnan *Koitar*-albumissa 1885. Kertomuksestaan ”Keisarin tuttu” (1882) hän sai osakunnan tunnustuspalkinnon ja esitti sen yleisölle vuosijuhlassa.

32 *Savo-Karjalainen* 4.10.1884.

Menetettyjen mahdollisuuksien retoriikkaa

Palaan lopuksi muistokirjoituksiin. Matti Kurikka veti esille Pekka Hartikaisen hautajaispuheessa ennenaikaisesti kuolleiden suurmiesten komean sarjan: ”Vaikka sellaisten miesten kuin Castrénin, Kiven, [Johannes] Takasen, [Julius] Krohnin y. m. hautojen ylitse onkin yhä voitokkaina, toivehikkaina jällelle jääneet eteenpäin astuneet, olemme, arveli puhuja, kuitenkin ehkä liian vähän ottaneet oppiaksemme niistä, jotka meidät ennen aikaansa ovat jättäneet. Sen vuoksi yo Pekka Hartikaisen elämä on meille suureksi opiksi.” Kalle Eskolan muistokirjoituksessa taas nostettiin esille hänen nuoruusvuosiensa seikkailut ja pyrkimykset, asepalvelus ja kirjalliset harrastukset, vahvemmin kuin kypsän iän saavutukset. Muistopuheen sotaistat painotukset liittyvät 1930-luvun henkiseen ilmapiiriin.

Vaikka Pekka Hartikaisen viimeiset vaiheet olivat murheelliset, hän säilyi tovereidensa mielessä ikuisesti savolaispoikana, joka ei koskaan kääntänyt sarkatakiaan eikä luopunut 1880-luvun opiskelijapolven radikaaleista ajatuksista. Hartikainen nostettiin jälleen julkisuuteen 1930-luvulla, jolloin hänen ikätoverinsa palasivat nuoruusvuosiensa muistoihin. Arvid Järnefeltin romaanissa kertomus Pekka Hartikaisen elämänvaiheista perustuu paitsi Järnefeltin omiin muistoihin, myös osakuntatovereiden yhteiseen muistitietoon.

Kalle Eskolan ja Pekka Hartikaisen elämäntarinoihin liittyy monia rinnastettavia piirteitä, mutta myös paradoksaalisia eroja. Molempien elämäntarinoiden avainkohtaukset osuivat 19 vuoden ikään. Pekka Hartikaisen suojelija oli lukkari, kun taas Jokioisten lukkari oli nitistämässä Kalle Eskolan kirjallisia harrastuksia. Onko tämä vain sattumaa, vai liittykö se Itä- ja Länsi-Suomen erilaiseen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin? Kansakoulunopettaja oli ilmeisesti molempien elämässä tärkeä tukihenkilö: Pekka Hartikaisen hautajaisissa kansakoulunopettaja R. Hyttinen laski sukulaisten puolesta ”säälän ja siunauksen seppeleen”.³³

Sekä aikalaisilla että myöhempien aikojen tutkijoilla on ollut suuri houkutus spekuloida Kalle Eskolan ja Pekka Hartikaisen toiveilla ja

³³ *Wiipurin Sanomat* 3.10.1889.

unelmilla. Kalle Eskolan toiveet ovat tiedossa, koska hän kirjoitti ne julki. Vaikka Pekka Hartikainen pääsi siirtymään rahvaasta sivistyneistöön, hän ei saanut sitä ”omaa ääntä”, jonka Kalle Eskola otti itselleen. Tämä ei johdu vain siitä, että Eskola eli pitempään, sillä hän tuotti useimmat omaelämäkerralliset tekstinsä 20–30-vuotiaana. Kalle Eskolan kirjoitukset säilyivät jälkipolville siitä syystä, että hänen kotitalonsa ja paperinsa pysyivät perillisten hallussa, vaikka osa hänen kirjoituksistaan joutui hukkateille vuosikymmenten varrella.

Menetettyjen mahdollisuuksien retoriikka kytkeytyy yhteiskunnallisiin murrosaikoihin yhtä lailla kuin Jean Peneffin hahmottamat menestystarinat. Artikkelissani ”Menetetty sankaruus” tarkastelen menetettyjen mahdollisuuksien retoriikkaa Pekka Hartikaisen ja Kasperi Tantun elämäntarinoissa. Pekka Hartikaisen elämäntarinassa toteutui jos-retoriikka: hänestä olisi voinut tulla jotain suurta, jos hän ei olisi joutunut harhateille. Kasperi Tantun elämäntarinalle taas on tyypillistä mutta-retoriikka: hän luuli olevansa (ja muut luulivat hänen olevan) jotain suurta, mutta kaikki oli vain harhaa, kulissia ja kauppatavaraa.³⁴

Kalle Eskolan elämässä menetettyjen mahdollisuuksien retoriikka toteutui eri tavalla. Näennäisesti hänen elämänsä oli menestystarina, mutta säilyttääkseen kaiken (talon, perheen ja luottamustoimet) hän joutui vähitellen luopumaan kirjallisista harrastuksista, jotka olivat hänen nuoruusvuosiensa rakkain ja tärkein tavoite. Tätä luopumisen retoriikkaa ei hän itse eikä kukaan muukaan muotoile avoimesti, eikä se ollut tietoinen valinta. Eskola esittää päiväkirjamerkinnoissään elämänsä jatkuvana taisteluna kaaoksen partaalla, vaikka se ulkoisesti näytti vakaalta ja rauhalliselta. Tuo taistelu ei jättänyt aikaa eikä rauhaa kirjoittamiselle.

Yksittäisten elämäntarinoiden myyttisten elementtien ja retoristen keinojen vertailu auttaa hahmottamaan 1800-luvun elämäkerrallisiin aineistoihin liittyviä jännitteitä. Joissakin elämäntarinoissa nämä myyttiset elementit tulevat esille vahvoina ja selkeinä, monissa muissa ne jäävät epämääräisemmiksi. Myyttisiä elementtejä tiedostamalla ja purkamalla tutkija voi reflektoida omia tulkintojaan ja kyseenalaistaa muiden esittämiä tulkintoja, edetä tarinoiden toistamisesta niiden analysoimiseen.

34 Salmi-Niklander 2010, 291.

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Rantasalmen kirkonkirjat

Kansalliskirjasto, Käsikirjoitusosasto

Helsingin yliopiston matrikkeli

Savokarjalaisen osakunnan arkisto

Savo-Karjalainen

Historiikki 1890

Pöytäkirja 1886–1890

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuusarkisto (KIA)

Kalle Eskolan arkisto

LEHDET

Aura 1883

Keski-Suomi 1883

Koitar 1885

Wiipurin Sanomat 1889

KIRJALLISUUS

Cohn, Dorrit 2006 (1999): *Fiktion mieli (The Distinction of Fiction)*. Gaudeamus, Helsinki.

Järnefelt, Arvid 1930: *Vanhempieni romaani 1–3*. Werner Söderström, Porvoo.

Kauranen, Kaisa 2007: Did Writing Lead to Social Mobility? Case Studies of Ordinary Writers in 19th Century Finland. Teoksessa *Ordinary Writings, Personal Narratives. Writing Practices in 19th- and Early 20th-century Europe*. Toimittanut Martyn Lyons. Peter Lang, Bern.


Kauranen, Kaisa (toim.) 2009: *Työtä ja rakkautta. Kansanmiesten päiväkirjoja 1834–1937*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kuismin, Anna 2010: Hänen itsensä kertomana. 1800-luvun kansanihmiset ja oman elämän kirjoitus. Teoksessa *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Toimittaneet Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki ja Taina Uusitalo. Väki voimakas 23. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.

Kurki, Tuulikki 2002: *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Lappalainen, Päivi 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Lassila, Pertti 2008: *Syvistä riveistä. Kansankirjailija, sivistyneistö ja kirjallisuus 1800-luvulla*. Gaudeamus, Helsinki.

- Linde, Charlotte 1993: *Life Stories. The Creation of Coherence*. Oxford University Press, New York.
- Makkonen, Anna 2002: *Karheita kertomuksia. Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Mannheim, Karl 1952: *The Problem of Generations. Essays on the Sociology of Knowledge*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Molarius, Päivi 1996: Suomalaisen dagdrivare-kirjallisuuden dandy ja modernin subjektin itsehahmotus. Teoksessa *Dekadenssi vuosisadanvaihteen taiteessa ja kirjallisuudessa*. Toimittanut Pirjo Lyttikäinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Peneff, Jean 1990: Myths in Life Stories. Teoksessa *Myths We Live By*. Toimittaneet Raphael Samuel ja Paul Thompson. Routledge, London.
- Rojola, Lea 2011: Sivistymättömyyden häpeä. Teoksessa *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*. Toimittaneet Siru Kainulainen &  Parenté-Capkova. UTUkirjat, Turku.
- Ruutu, Martti 1939: *Savo-karjalaisen osakunnan historia II 1857–1887*. WSOY, Porvoo.
- Salmi-Niklander Kirsti 2010: Menetetty sankaruus. Mahdollisuuksien retoriikkaa. Teoksessa *Kirjoituksia sankaruudesta*. Toimittaneet Ilona Kemppainen ja Ulla-Maija Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Stark, Laura 2011: *The Limits of Patriarchy. How Female Networks of Pilfering and Gossip Sparked the First Debates on Rural Gender Rights in the 19th-century Finnish-Language Press*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suomen Ylioppilaskunnan albumi Elias Lönnrotin kunniaksi. Hänen täyttäänsään 80 vuotta 9/IV 1882. Helsinki.
- Virtanen, Matti 2001: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.